

חלק ג: אנשים עם עיוורון או עם לקות ראייה

| אילנה גלייטמן¹ |

מגמות עיקריות בשנת 2015

בשנת 2015 נכתבה בטיטות דוח מבקר המדינה ביקורת לגבי שירות ההדרכה השיקומית אשר מקנה לאדם עם עיוורון או עם לקות ראייה טכניקות וכלים לניידות ולתפקוד עצמאי.

לאור דו"ח זה הציב השירות לעיוור מטרות בשנת 2015-2016, לטפל בליקויים בדרכים הבאות:

א. בחינה שנתית של מקבלי השירות, בהשוואה לשנים קודמות, לצורך הפקת לקחים ובחינת מגמות.

ב. הרחבת השירות והגדלת כמות מקבלי השירות באמצעות בניית תכניות קבוצתיות לאוכלוסייה עם עיוורון או עם לקות ראייה.

ג. פתיחת קורס להכשרת מורים שיקומיים נוספים, על מנת להרחיב את אפשרויות ההדרכה.

ד. פרסום מידע על כלל הנושאים הקשורים לקבלת תעודת עיוור.

מבוא

לקות ראייה היא מוגבלות מולדת או אחת שמתפתחת במהלך חיי האדם. לקות זו עלולה לפגוע בתפקוד האדם בכל תחומי חייו, החל בעיסוקים מורכבים וכלה בפעילות יום-יומית פשוטה.

¹ ד"ר אילנה גלייטמן היא מנהלת השירות לעיוור, משרד הרווחה והשירותים החברתיים.

תודה על הסיוע בהכנת הפרק לד"ר רנטה גורבטוב, מנהלת תחום הערכה, בית הספר המרכזי להכשרת עובדים לשירותי הרווחה, האגף למחקר, תכנון והכשרה במשרד, ולגברת מירי בן שמחון, סטטיסטיקאית, האגף למחקר, תכנון והכשרה במשרד.

התפתחותם של שירותי שיקום וטכנולוגיה מאפשרת לאדם עם לקות ראייה חמורה או עם עיוורון להגיע למימוש עצמי, לחיות חיים עשירים ועצמאיים וליהנות מאין-ספור פעילויות.

ההגדרה של אדם עם עיוורון במדינת ישראל חופפת להגדרה הנהוגה בחלק ממדינות אירופה ולפיה הוא אדם שסובל מאחד מהתסמינים הבאים:

- **היעדר ראייה מוחלט**
- **חדות ראייה מרבית של 3/60** בעין הטובה ביותר (לאחר תיקון הראייה בעזרת משקפיים, ניתוח או השתלה וכדומה). קרי, אדם הרואה ממרחק שלושה מטרים דבר שאדם אחר רואה ממרחק שישים מטרים.
- **שדה ראייה מצומצם** - שדה הראייה המרבי אינו עולה על 20° בעין הטובה ביותר (לאחר תיקון הראייה בעזרת משקפיים, ניתוח או השתלה וכדומה), לעומת שדה ראייה תקין שתחומו הוא 180°.

לפי חוק הסעד, אדם העונה לקריטריונים אלה זכאי לקבל "תעודת עיוור / לקוי ראייה" (להלן: תעודת עיוור). את התעודה מנפיק השירות לעיוור במשרד הרווחה והשירותים החברתיים. תעודת עיוור מזכה את האדם בשירותי שיקום ובהטבות חומריות ואחרות. קביעת הזכאות נסמכת על בדיקה של רופאי אימון מטעם המשרד. מרבית התעודות מונפקות לצמיתות, אולם בעשרה אחוזים מהמקרים מונפקת תעודה זמנית, וזאת כאשר הבעיה המאובחנת ניתנת לפתרון רפואי (לדוגמה, קטרקט). מי שסובל מלקות אך אינו זכאי לתעודת עיוור גם מקבל מהמשרד שירותים שונים: הדרכה שיקומית, סיוע כספי לרכישת משקפי ראייה מיוחדים וסבסוד טיפולים במכונים המסייעים למי שסובל מראייה ירודה.

הטיפול באוכלוסייה עם עיוורון או עם לקות ראייה מעוגן בכמה חוקים:

- **חוק שירותי הסעד, התשי"ח-1958** – על-פי חוק זה מתבצע התהליך לקביעת זכאות לתעודת עיוור ולהנפקת התעודה. השירות לעיוור מנהל מאגר נתונים מעודכן של מקבלי התעודה.
- **חוק הביטוח הלאומי [נוסח משולב], התשנ"ה-1995** – חוק זה מאפשר מימון של שיקום מקצועי.
- **חוק שירות התעסוקה, התשי"ט-1959** – מתוקף חוק זה ניתנים שירותי השמה בוררת לקידום אנשים עם עיוורון ולשילובם בתעסוקה.
- **חוק איסור הפליית אנשים עם עיוורון המלווים בכלבי נחייה, התשנ"ג-1993** – חוק שנועד לקדם את שילובם החברתי של אנשים עם עיוורון הנעזרים בכלבי נחייה.

- **חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות, התשנ"ח-1998** – חוק אשר נועד להציב את בעלי המוגבלויות, ובהם אנשים עם עיוורון או עם לקות ראייה, במעמד שווה עם כלל האזרחים. כמו כן, מתוקף תקנות לחוק זה ממומנת במקומות עבודה התאמה של עזרי הנגשה לאנשים עם עיוורון.

- **חוק חינוך מיוחד, התשמ"ח-1988 (חוק השילוב)**

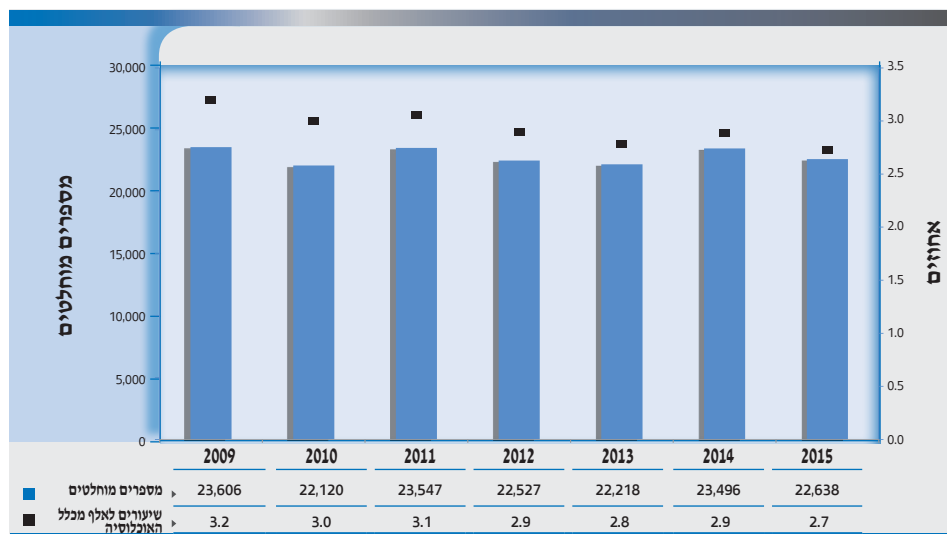
- **חוק מעונות יום שיקומיים, התש"ס-2000**

השירות לעיוור פועל כיחידת מטה, המתמחה בשירותי טיפול ושיקום ייחודיים לאוכלוסייה עם עיוורון במסגרת אגף השיקום במשרד הרווחה והשירותים החברתיים.

1 אוכלוסיית היעד

בשנת 2015 מנתה האוכלוסייה עם עיוורון או עם לקות ראייה (בעלי תעודת עיוור) בישראל 22,638 נפש, שהם 2.7 לאלף נפש מכלל האוכלוסייה בישראל.

גרף 1 | בעלי תעודות עיוור, 2009-2015
(במספרים מוחלטים ובשיעורים לאלף מכלל האוכלוסייה)

לפי האומדנים של ארגון הבריאות העולמי לשנת 2002, השיעור הממוצע של אנשים עם עיוורון במדינות העולם עמד על 5.9 לאלף נפש. שיעור זה נמוך באופן ניכר בארצות

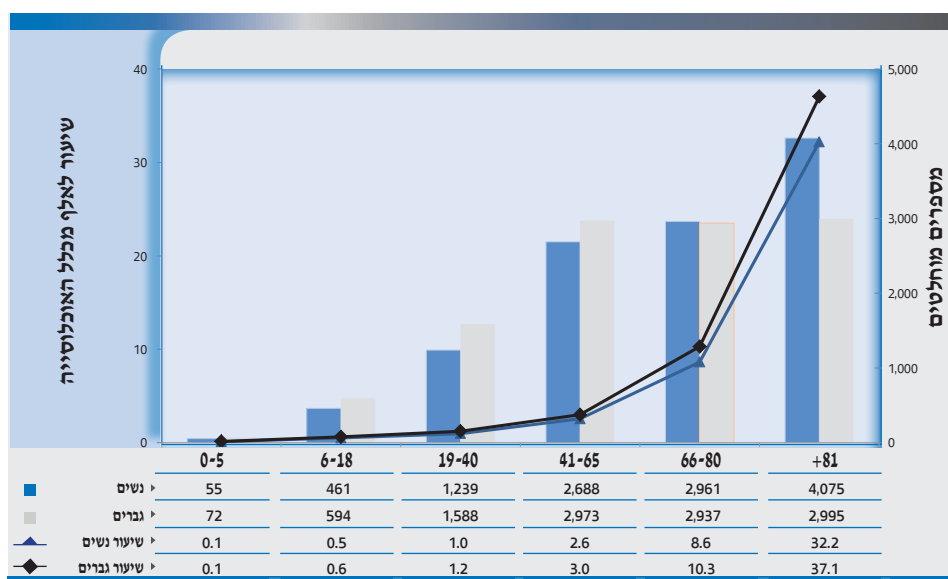
המפותחות (סדר גודל של 3.0 לאלף נפש) והוא מגיע ל-8.0 לאלף נפש בארצות מזרח הים התיכון. בישראל שיעורם זהה למדווח במדינות המפותחות (WHO, Fact Sheet N° 282, November 2004).

בשנים 2009-2015 נרשמה ירידה במספר האנשים בעלי תעודת עיוורון וביעורם לאלף נפש מהאוכלוסייה הכללית.

1.1 גיל ומגדר

בגרף 2 מוצגים נתונים על בעלי תעודת עיוורון לפי מין וגיל בשנת 2015.

גרף 2 | בעלי תעודות עיוורון לפי גיל ומגדר, 2015
(במספרים מוחלטים ובשיעורים לאלף מכלל האוכלוסייה)

מהנתונים אפשר להסיק כי לרוב עיוורון הוא מוגבלות הנרכשת במהלך החיים ורק לפעמים הוא מוגבלות מולדת: שיעור הילדים והצעירים עם עיוורון נמוך הרבה יותר משיעורם של מבוגרים. יותר ממחצית (59%) מהאוכלוסייה של בעלי תעודת עיוורון הם בקבוצת בני 66 ומעלה ושיעור הגברים עם עיוורון לאלף גברים באוכלוסייה הכללית גבוה ב-15%-20% מהשיעור המקביל של נשים עם עיוורון. עם זאת, המספר הכולל של נשים עם עיוורון גבוה במקצת ממספר הגברים עם עיוורון (51% נשים לעומת 49% גברים), וזאת מכיוון שבגילים מבוגרים יותר הנשים הן הרוב.

סקירת השירותים החברתיים 2015

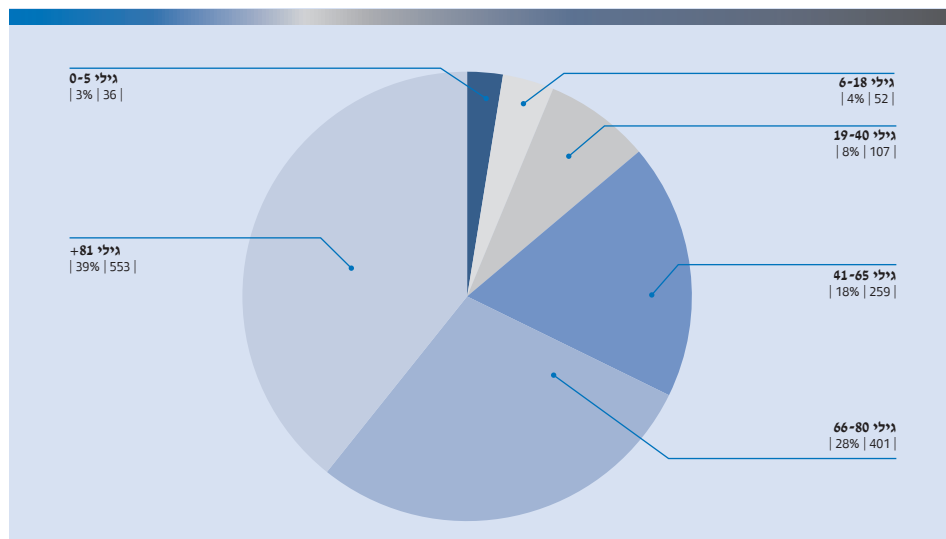
מדי שנה מונפקות במוצק כ-1,300-1,400 תעודות עיוור חדשות (גרף 3). שתי קבוצות גיל בולטות במיוחד (גרף 4): בני 81 ומעלה (39%) ובני 66-80 (28%); יחד הן מייצגות 67% מהאנשים שקיבלו תעודת עיוור בשנת 2015. יש לציין כי לאורך השנים² מסתמנת מגמת הזדקנות באוכלוסיית בעלי תעודת עיוור, וקבוצת גיל 81 ומעלה מתרחבת יותר ויותר.

גרף 3 | בעלי תעודת עיוור חדשים, 2009-2015

² על פי סקירות השירותים החברתיים, 2009-2014

גרף 4 | בעלי תעודות עיוור חדשים לפי גיל, 2015
סך הכול 1,408 בעלי תעודות עיוור חדשים (במספרים מוחלטים ובאחוזים)

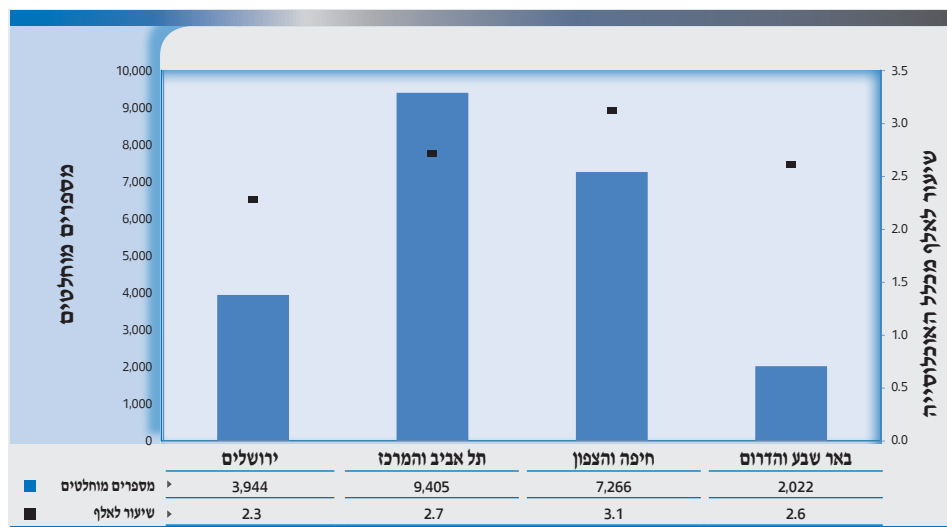

1.2 פיזור גאוגרפי

בגרף 5 מוצג פיזור בעלי תעודות עיוור לפי מחוזות בשנת 2015. הריכוז הגבוה ביותר של בעלי תעודות עיוור **במספרים מוחלטים** נרשם במחוז תל אביב והמרכז: כ-41% מסך כל בעלי תעודות העיוור בישראל. גם מחוז חיפה והצפון בולט בריכוז של בעלי תעודות עיוור (כ-32%). במחוז ירושלים ובמיוחד במחוז באר שבע והדרום אחוז בעלי תעודות עיוור נמוך יחסית (17.4%-ו-8.9% בהתאמה).

מבדיקת **שיעור** בעלי תעודות עיוור לאלף מכלל האוכלוסייה במחוזות עלה כי השיעור הגבוה ביותר נמצא בחיפה והצפון (3.1) והנמוך ביותר - בירושלים (2.3). יש לציין כי בשנת 2015 בכל המחוזות השיעור לאלף ירד בהשוואה לשנת 2014 ואילו במחוז באר שבע והדרום הוא עלה מ-2.3 ל-2.6.

גרף 5 | בעלי תעודות עיוור לפי מחוז, 2015
(במספרים מוחלטים ובשיעורים לאלף מכלל האוכלוסייה)

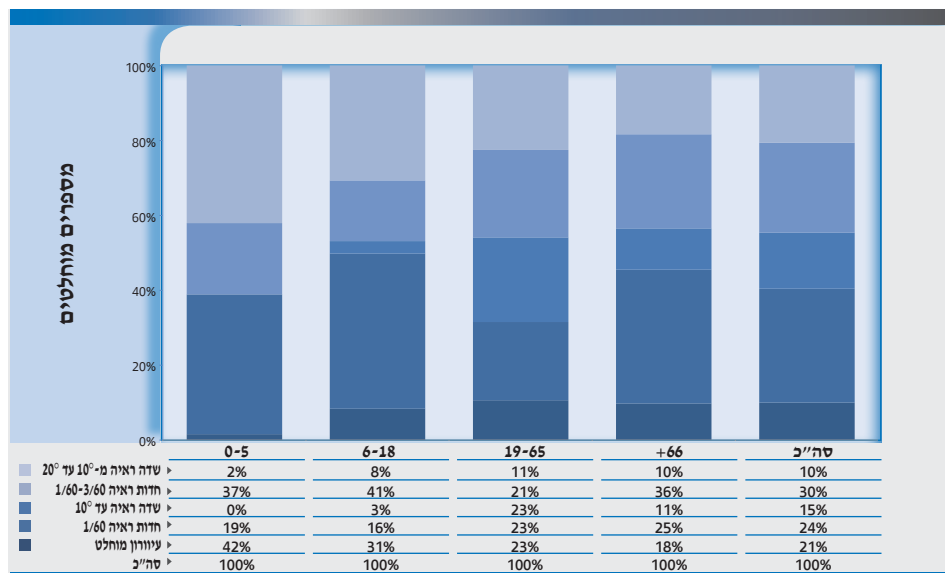

1.3 חומרת לקות הראייה וגיל

בעלי תעודות עיוור נבדלים אלה מאלה בחומרת לקות הראייה שלהם וחומרה זו קשורה גם בגיל. בגרף 6 מוצגים נתונים משנת 2015 על בעלי תעודת עיוור לפי רמת הלקות ולפי קבוצת גיל.

הנתונים בגרף מלמדים כי הלקויות החמורות (עיוורון מוחלט וחדות ראייה בעין הטובה 1/60) פוגעות בכמעט המחצית מהלוקים בראייתם (45%). בין הלקויות החמורות פחות, בולטת חדות ראייה בעין הטובה בין 1/60 ל-3/60 (30%), השכיחה יותר לעומת לקויות חמורות יותר (בעיקר לעומת עיוורון מוחלט).

גרף 6 | בעלי תעודת עיוור לפי רמת הלקות ולפי גיל, 2015 (באחוזים)

מהנתונים בגרף 6 עולה כי קיים קשר בין רמת לקות הראייה לבין הגיל:

- אנשים עם לקות ראייה שמתפתחת בגילים מבוגרים יותר נוטים פחות להגיע לעיוורון מוחלט בהשוואה לאלה שלקות הראייה מתפתחת אצלם בגיל צעיר יותר.
- אחוז האנשים עם עיוורון מוחלט יורד בצורה ברורה עם הגיל: בקרב ילדים בני 0-5 בעלי תעודת עיוור 42% הם עם עיוורון מוחלט והאחוז יורד עד 18% בגילים מבוגרים.

1.4 לאום וארץ מוצא: קבוצות בסיכון גבוה

קבוצות מסוימות באוכלוסייה נמצאות ברמת סיכון גבוהה לסבול מלקויות ראייה חמורות ומעיוורון. הלקות עלולה להופיע על רקע גנטי, להתפתח בעקבות מחלה המובילה ללקות ראייה או מחשיפה מוגברת לגורמי סיכון סביבתיים. פערים חברתיים-כלכליים עלולים להשפיע על יכולתן של קבוצות חלשות לזהות בזמן את המחלות ולפנות מבעוד מועד לקבלת טיפול אשר יבטל את ההידרדרות.

לאום

מהניתוחים בשנים הקודמות³ עולה כי מספר בעלי תעודת עיוור מהאוכלוסייה

³ סקירות השירותים החברתיים מהשנים 2009 ו-2013.

הערבית נמוך הרבה יותר ממספר בעלי תעודת עיוור מהאוכלוסייה היהודית. יחד עם זה במגזר הערבי שכיחות בעלי תעודות עיוור גבוהה ברמה ניכרת משכיחותם במגזר היהודי: שיעור בעלי תעודת עיוור באוכלוסייה הערבית (3.9 לאלף) גבוה ב-50% מזה שבאוכלוסייה היהודית (לדוגמה 2.6 לעומת 3.9 לאלף בשנת 2013). יחס זה בין השיעורים של בעלי תעודת עיוור משתי האוכלוסיות לא השתנה בשש השנים מאז הבדיקה הקודמת בשנת 2009.

יבשת או ארץ מוצא

קיימים פערים משמעותיים מאוד גם בשיעור בעלי תעודת עיוור לפי מוצאם. **בקבוצת ילידי חו"ל** (הדור הראשון בארץ) נמצא כי השיעורים של בעלי תעודת עיוור גבוהים הן בקרב ילידי אפריקה (ללא עולי אתיופיה) הן בקרב עולי אתיופיה (5.3 ו-6.4 לאלף מכלל האוכלוסייה הרלוונטית בהתאמה בשנת 2013). שיעור בעלי תעודת עיוור בקרב ילידי אסיה גם הוא גבוה יחסית – 3.5 לאלף. שיעור בעלי תעודת עיוור בקרב ילידי אירופה ואמריקה (לא כולל עולים מברית המועצות לשעבר משנת 1990) ושיעורם בקרב עולים מברית המועצות לשעבר הם נמוכים בהרבה (2.1 ו-2.7 בהתאמה בשנת 2013).

בקרב ילידי ישראל (הדור השני בארץ) יורד שיעור האנשים עם עיוורון באופן משמעותי, אך הפערים לפי יבשת מוצא האב נותרים גדולים. לדוגמה בשנת 2013, שיעורים של 3.5 ו-3.1 לאלף בקרב ילדים של אבות מאפריקה ומאסיה בהתאמה, לעומת שיעור של 1.6 לאלף בקרב אלה שאבותיהם מאירופה ומאמריקה, ו-2.4 לאלף בקרב ילדים שגם האב יליד ישראל. יש לציין שגם ממצאים אלה לא השתנו הרבה משנת 2009 עד שנת 2013 והם דומים לאלה שנתגלו בשנת 2009.⁴

קשה להסיק מהנתונים הקיימים מהו המקור להבדלים כה גדולים בין הקבוצות ודרושה בדיקה מעמיקה יותר בנושא זה.

1.5 בעלי תעודות עיוור לפי גורם עיקרי, 2015

ישנן סיבות רבות להיווצרות לקות ראייה ועיוורון. הבולטות שבהן מסבירות רק כ-70% מהמקרים.

בלוח 1 מוצגים הגורמים העיקריים אשר בעטיים הונפקו תעודת עיוור בשנת 2015, לפי קבוצת גיל.

⁴ סקירות השירותים החברתיים מהשנים 2009 ו-2013.

הגורם השכיח ביותר הוא ניוון כתמי (המקולה), המאפיין גיל מבוגר. קרוב לשליש (30%) מקבוצת גיל 66 ומעלה סובלים מבעיה זו. הגורם השני הוא ברקית (גלאוקומה), אשר פוגעת גם היא באנשים בגילים המבוגרים יותר (15% מהאנשים בעלי תעודת עיוור בגיל 66 ומעלה לוקים במחלה זו). רטיניטיס פיגמנטוזה היא גורם נוסף לעיוורון או ללקות ראייה, אך לאו דווקא בקרב זקנים מאוד (בולט בקרב בני 19-65). בקרב ילדים וצעירים בני 0-18 הגורמים השכיחים יותר הם ניוון עצב הראייה ורטיניטיס פיגמנטוזה.

לוח 1 | הגורמים העיקריים לקבלת תעודת עיוור לפי גיל, 2015 (באחוזים)

סה"כ	+66	19-65	6-18	0-5	
17%	30%	1%	1%	0%	ניוון המקולה הקשור לגיל – A.M.D
9%	11%	8%	0%	0%	סוכרת – Diabetic Mac & Retinop.
11%	15%	6%	4%	4%	ברקית – Glaucoma
12%	5%	21%	15%	5%	רטיניטיס פיגמנטוזה – Retinitis pigmentosa
7%	1%	14%	15%	13%	ניוון עצב הראייה – Optic Atrophy
8%	10%	6%	1%	0%	קוצר ראייה גבוה – Myopic Maculopathy
35%	28%	43%	64%	79%	סיבות אחרות
100%	100%	100%	100%	100%	סך הכול

1.6 אוכלוסיות מיוחדות

קיימות אוכלוסיות ייחודיות שיש להן מוגבלות נוספת על לקות הראייה – אנשים עם עיוורון וחירשות ואנשים עם עיוורון ועם מוגבלות שכלית התפתחותית.

- בישראל חיים כאלף אנשים שמאובחנת אצלם לקות כפולה של עיוורון וחירשות. חלקם הגדול הם בעלי תסמונת אשר (Usher Syndrome) – תסמונת המאופיינת בליקוי שמיעה מלידה, החל בכבדות שמיעה בדרגה קלה ועד חירשות גמורה, ובהצטמצמות שדה הראייה במהלך ההתבגרות. כ-200 מהאנשים עם תסמונת זו נושאים תעודת עיוור. בשנת 2014 הוקם הוסטל דיור מוגן לאנשים עם צירוף של עיוורון וחירשות. כיום מתגוררים בו 10 אנשים.

- בשירות לעיוור מוכרים כ-595 אנשים עם עיוורון ועם מוגבלות שכלית התפתחותית, כשני שלישים מהם מתגוררים במעונות של משרד הרווחה והשירותים החברתיים וכשליש מהם מתגוררים בקהילה.

2 תשומות

א. כוח אדם

חלק מהשירותים המיועדים לאוכלוסייה עם עיוורון ניתנים באמצעות המחלקות לשירותים חברתיים. במטה השירות יש שבע משרות ובמחוזות יש שני תקנים של רכזי השמה ו-1.5 תקנים של מפקחים מחוזיים לתחום העיוור. כמו כן, 15 המפקחים המחוזיים בתחום השיקום נותנים לעתים שירות גם בתחום העיוורון. את רוב השירותים לאדם עם לקות ראייה רוכש המשרד מעמותות לטיפול באנשים עם לקות ראייה.

ב. תקציב

התקציב המיועד לאוכלוסייה עם עיוורון מתחלק לכמה סעיפים עיקריים. חלק מהתקציב מועבר באמצעות המחלקות לשירותים חברתיים, מטה המשרד מרכז את כלל הפעילות בתחום ומפקח עליה ותקציבו לשנת 2015 הסתכם ב-113.5 מיליון ₪, כמפורט בלוח 2.

לוח 2 | תקציב השירות לעיוור, 2015
(במיליוני שקלים)

סעיף תקציבי	תקציב
דמי ליווי לאנשים עם עיוורון – מענק לצורך קידום הניידות	67
שיקום מקצועי תעסוקתי	19.1
שיקום תפקודי	11.3
תכניות פנאי	6.7
סבסוד עזרים	4
אחר (כולל ילדים ומידע)	5.4
סה"כ	113.5

3 תפוקות: שירותים ופעילויות לאוכלוסייה עם עיוורון או עם לקות ראייה

השירות לעיוור מציע לאנשים עם עיוורון מגוון רחב של שירותי שיקום במטרה לשפר את תפקודם ולאפשר להם להשתלב בחברה בכל תחומי החיים: האישי, התעסוקתי והחברתי. השירותים והפעולות לאוכלוסייה עם עיוורון ניתנים בתשעה תחומים (ראו גם לוח 3):

- איתור, רישום ופרסום מידע
- שירותים לילדים והכנה לעולם הבוגרים
- שיקום רגשי
- שיקום תפקודי
- שיקום חברתי
- שיקום תעסוקתי
- שיקום חוץ-ביתי – תכנית בית לחיים
- סיוע חומרי
- שירותים לאנשים עם עיוורון ועם לקויות נוספות

3.1 איתור, רישום ופרסום מידע

השירות לעיוור עוסק באופן שוטף באיתור וברישום האוכלוסייה עם עיוורון בישראל, ומפרסם מידע מעודכן על הזכויות ועל השירותים העומדים לרשותם. בד בבד השירות מספק מידע על מאפייני האוכלוסייה ומקדם פעילות לשם הגברת המודעות בציבור לנושא העיוורון באמצעים שונים ובכללם חוברת זכויות ושירותים, אתר אינטרנט וקהילת ידע פתוחה לציבור, שבהם מפורסמים מידע עדכני ומיזמים חדשים בתחום. נוסף על כך, השירות מפעיל תחנות מידע וקווי מידע טלפוניים למתעוררים חדשים. תחנות המידע פועלות בקרבת מרפאות עיניים גדולות. התחנות מספקות לפונים מידע על כלל השירותים ומסייעות בתהליך של פנייה לקבלת תעודת עיוור. התחנות מנהלות מעקב אחר המענה שהפונה מקבל.

קווי המידע מציעים שירות בשלוש שפות: עברית, רוסית וערבית.

בשנת 2015 פרסם השירות לעיוור שתי חוברות מידע: חוברת מידע על מקבלי תעודות עיוור חדשות בשנת 2015 וחוברת "צידה לדרך" – מידע לבוגרי תיכון נושאי תעודת עיוור לקראת יציאתם לדרך חדשה.

3.2 שירותים לילדים

- **אבחון הילד לצורך התאמת מסגרת לימודית** – האבחון מותאם ומונגש לילד עם עיוורון, אשר אינו יכול לעבור את סוללת האבחונים הרגילה הכוללת אבחונים ויזואליים.
- **שילוב ילדים עם עיוורון בבתי ספר רגילים ובבתי תלמיד אזוריים** – מרבית הילדים עם עיוורון בגילים 3-18 משולבים במסגרות החינוך הרגילות במקום מגוריהם. ילדים אלה מקבלים תגבור לפי צורכיהם המיוחדים במסגרת מערך בתי תלמיד הפזורים ברחבי הארץ ומופעלים בשיתוף משרד החינוך. בתי התלמיד מספקים שירותי סיוע לימודיים וחברתיים והזדמנות למפגש עם קבוצת השווים. כל מסגרת כזאת מספקת שירות אזורי לתלמידים עם עיוורון המתגוררים בסביבתה.
- **פעילות חברה ופנאי לילדים עם עיוורון** – השירות מפעיל מסגרות פנאי הדומות לפעילות של תנועות הנוער, המספקות לתלמידים עם עיוורון או עם לקות ראייה מסגרת משלימה לצרכים חברתיים ורגשיים, בקבוצת השווים ובשילוב עם ילדים רואים. כמו כן בתקופות החופש והחגים מתקיימות פעילויות נופש בקבוצות שילוב עם ילדים רואים או בקבוצות השווים.
- **שיקום תפקודי לילד ולמשפחתו** – השירות מספק הדרכה שיקומית אשר מקנה לילד, למשפחתו ולאנשי הצוות הדרכה לניידות ולהתמצאות עצמאית ובטוחה ככל האפשר.
- **מעונות יום שיקומיים** – השירות ניתן על פי חוק מעונות יום שיקומיים ובנוסף הפעוט עם עיוורון מקבל תכנית הכנה לקריאת ברייל, תכנית העשרה בנושא אוריינטציה וניידות ועוד. נוסף על השירות במעון ניתנים גם שירותי תמיכה להורים, נופש למשפחות, קייטנות בחופשות החגים והקיץ וימי כיף לבוגרי המעונות.
- **מסגרות חינוך מיוחד** – רק מיעוט מהילדים עם עיוורון נזקק לחינוך המיוחד. שירות זה מיועד לילדים ולנוער בגילים 3-21 שיש להם לקויות נוספות מלבד לקות הראייה, והשפעת לקות הראייה אצלם אינה מכרעת בהתנהלותם הלימודית. ילדים אלה משובצים במסגרות החינוך המיוחד על-פי הלקות הנוספת. נוסף על כך קיימת מסגרת ייעודית לילדים עם עיוורון ועם מוגבלות שכלית התפתחותית בצירוף לקויות נוספות.
- **שילוב בהתנדבות לשירות לאומי-אזרחי** – השירות לעיוור מממן תקנים ומפעיל

עמותה המסייעת לנער או לנערה עם עיוורון בצבא או בשירות הלאומי-אזרחי באיתור מקום התנדבות מתאים, מכשירה את המתנדב לתפקיד ומסייעת לו בלימוד מיומנויות לתפקוד עצמאי. בסיום ההתנדבות המתנדב זכאי לכל ההטבות על-פי חוק קליטת חיילים משוחררים, התשנ"ד–1994.

3.3 שיקום רגשי

השירות לעיוור מפתח שירותים טיפוליים ושיקומיים שמטרתם לתת מענה לצרכים הרגשיים של אדם עם עיוורון או עם לקות ראייה. את השירותים הללו נותנות המחלקות לשירותים חברתיים ברשויות המקומיות במרכזים רבי-שירותים לעיוורים (מרש"ל). במרכזים אלה מאורגנים תחת קורת גג אחת מרב השירותים היכולים לעזור לאדם עם עיוורון או עם לקות ראייה.

3.4 שיקום תפקודי

שירותי השיקום התפקודי הם שירותים בסיסיים וחיוניים ביותר הניתנים לאדם עם עיוורון כדי להביאו לתפקוד עצמאי ובטוח מרבי באמצעות הקניית טכניקות וכלים ייחודיים. השירותים כוללים הדרכה שיקומית לפרט ולקבוצה. השירות השיקומי מותאם לפרט וניתן במקום מגוריו ובמסגרות ש אליהן הוא משתייך: לימודים, תעסוקה, מסגרת חברתית, בית אבות וכדומה.

נוסף על כך, קיימים מכונים מיוחדים שמספקים שירותי שיקום תפקודי ראייה ובהם: אבחון תפקודי הראייה בפעולות יום-יומיות, התאמת עזרי ראייה, אימון ותרגול השימוש בעזרים מיוחדים וטיפול תומך כדי לסייע בהתמודדות עם המוגבלות. כמו כן, בתחום השיקום התפקודי אפשר להסתייע בכלב נחייה. הכלב הוא אחד האמצעים המאפשרים נידות מחוץ לבית לחלק (קטן) מהאוכלוסייה עם עיוורון בישראל. בשירות זה משתמשים כ-240 איש, שהם פחות מאחוז אחד מהאוכלוסייה עם עיוורון בארץ. השירות לעיוור משתתף בעלות אילוף כלב הנחייה ובעלויות החודשיות של אחזקתו.

כדי לאפשר לאדם עם עיוורון שימוש במגוון אביזרים המקלים את תפקודו (מכונת ברייל, מקל לכן, שעון ברייל או שעון מדבר וכדומה), המשרד מסבסד את עלות האביזרים ברמות סבסוד שונות לפי חיוניות הפריט. בשנים האחרונות השירות לעיוור מסבסד גם תכנות ועזרי הנגשה למחשב ביתי ובהם: צג ברייל, תכנה קולית ותכנת הגדלה (שיעור הסבסוד הוא 50% עד 80% מעלות ההנגשה).

3.5 שיקום חברתי

השירות לעיוור מממן רשת של מועדונים חברתיים הפזורים ברחבי הארץ ונותנים מענים הולמים (כולל חוגי העשרה ופעילות נופש) לניצול שעות הפנאי לאנשים עם עיוורון או עם לקות ראייה.

כמו כן על אף ההתפתחות בתחומי המחשב מופעל שירות השאלת ספרים מוקלטים וספרים בכתב ברייל. השירות לעיוור נותן גם סיוע ברכישת תכנות מחשב המותאמות לאדם עם עיוורון ובמימון קורסים באוריינות מחשבים.

3.6 שיקום תעסוקתי

בתחום זה השירות לעיוור פועל בשיתוף עם מוסדות נוספים העוסקים בתחום השילוב התעסוקתי של אנשים עם מוגבלות: המוסד לביטוח לאומי והמטה לשילוב אנשים עם מוגבלות של משרד הכלכלה.

השירות לעיוור נותן שירותים משלימים למי שמיצה את זכויותיו בביטוח הלאומי ולמי שאין לו זכאות בביטוח הלאומי: אבחון מקצועי, תכנית התנדבות לשירות צבאי או לשירות לאומי, הכשרה מקצועית עם אפשרות למגורים בתנאי פנימייה ועוד. כמו כן השירות מצייד את העובדים והלומדים בעמדות עבודה ממוחשבות המותאמות לאוכלוסייה עם עיוורון או עם לקות ראייה.

אנשים עם עיוורון או עם לקות ראייה אשר מסיבות שונות אינם מסוגלים להשתלב בשוק העבודה הפתוח משולבים בתעסוקה מוגנת. לרשותם עומדת רשת של 16 מפעלי תעסוקה מוגנת ייעודיים הפרוסים בארץ ומופעלים בידי המגזר השלישי (עמותות למען העיוור, הקרן למפעלי שיקום, עמותת שק"ל, עמותת מגדל אור, חברת המשקם ועוד). השירות לעיוור משתתף בתשלום שכר בסיסי לעובד לשם הבטחת משכורת התחלתית ותנאים סוציאליים. נוסף על כך העובד משתכר לפי תפוקתו בעבודה.

השירות שותף בכמה תכניות תעסוקה ייחודיות ואף מפעיל כאלה: מיזם תאטרון "נא לגעת" שבו השחקנים הם אנשים עם עיוורון וחירשות, מסעדת Black Out המתנהלת בחשכה מוחלטת והמלצרים בה הם אנשים עם עיוורון, תערוכת "דיאלוג בחשכה" המתנהלת בחשכה מוחלטת והמדריכים בה הם אנשים עם עיוורון ומיזם "Call יכול" שהוא מוקד טלמרקטינג שכל עובדיו הם נכים ובכללם אנשים עם עיוורון.

3.7 תכנית בית לחיים

השירות לעיוור, בסיוע השירות לשיקום חוץ ביתי, מפעיל שני סוגים של בתים לחיים: א. מערך דיור לאנשים עם צירוף של עיוורון וחירשות

ב. מערך דיור לאנשים עם צירוף של עיוורון, מוגבלות שכלית התפתחותית ומוגבלויות מורכבות נוספות.

בתים אלה נועדו לאפשר דיור מוגן ופעילות שיקומית מותאמת ומונגשת לאנשים עם עיוורון ועם לקויות נוספות אשר אינם יכולים להתגורר באופן עצמאי בדיור בקהילה. שני הבתים מהווים בית לחיים והם פועלים כמערך דיור בתוך הקהילה. הדיירים ממשיכים לעבוד במרכזי תעסוקה ייעודיים ונהנים מפעילות פנאי וחברה מותאמת ללקות המורכבת שלהם.

3.8 סיוע חומרי

הטבות חומריות ישירות ועקיפות הניתנות כדי לאפשר השתלבות מיטבית של אדם עם עיוורון או עם לקות ראייה בחיי החברה. בהטבות ישנם: דמי ליווי, הנחות ופטורים ממסים, הנחות בתחבורה ציבורית ובארנונה ועוד. כל אלה ניתנים במצבי נזקקות שונים מטעם משרדים וגופים שונים.

משרד הרווחה והשירותים החברתיים מעניק באופן ישיר דמי ליווי לצורך סיוע בניידות לאדם בוגר, הטבה לשיחות טלפון בקו בזק, החזרי מסים לרוכשים מוצרים לשימוש ביתי שיש בהם כדי להקל את תפקודו של האדם עם עיוורון (מכונת כביסה, מייבש כביסה, מדיח כלים, מיקרוגל, תנור חימום וכדומה) וכן מענקי סיוע והלוואות.

3.9 שירותים לאנשים עם עיוורון ועם לקויות נוספות

א. שירותים לאנשים עם עיוורון ועם לקות שמיעה

כאמור לעיל, באוכלוסייה עם עיוורון נכללים כאלף איש שיש להם מוגבלות כפולה של עיוורון וחירשות. בעבור אוכלוסייה זו פותח מגוון שירותים ובהם: אבחון המוגבלות הכפולה, השאלת אביזרי עזר, הדרכה לילדים וקבוצות תמיכה להורים, מועדון חברתי, בניית תכניות טיפול ושיקום אישיות, שירות סוציאלי ייעודי, טיפול נפשי, מרכז למידה על בסיס תכנית אישית ומועדון חברתי לצורך מפגש ובידור הכולל חוגים, אוריינות מחשבים לאוכלוסייה ייחודית זו ופעילויות לעולים חדשים.

ב. שירותים לאנשים עם עיוורון ועם מוגבלות שכלית התפתחותית ומוגבלויות מורכבות נוספות

באוכלוסייה עם עיוורון מוכרים 595 אנשים שיש להם מוגבלות כפולה של מוגבלות שכלית התפתחותית ועיוורון. למען אוכלוסייה זו פותחו כמה שירותים ייחודיים: א. תכנית להארכת יום הלימודים לילדים עם עיוורון ועם מוגבלות שכלית

התפתחותית ומוגבלויות מורכבות נוספות. התכנית מתקיימת לאחר יום הלימודים בבית הספר הייחודי במוסד "קרן אור" בירושלים.

ב. בית לחיים לבוגרים עם עיוורון ועם מוגבלות שכלית התפתחותית ומוגבלויות מורכבות נוספות. המסגרת הקיימת פועלת באמצעות עמותת "אבוקת אור", עמותה שהקימו הורים לבוגרים אלה.

ג. מרכז יום שיקומי לאנשים עם עיוורון ועם מוגבלות שכלית התפתחותית ומוגבלויות מורכבות נוספות. גם מסגרת זו פועלת באמצעות עמותת "אבוקת אור".

ד. הדרכה שיקומית לצוותים במסגרות ולבני המשפחה.

3.10 אוכלוסייה עם עיוורון במסגרות רווחה

כפי שנאמר לעיל לחלק מהאנשים בעלי תעודת עיוור יש בעיות נוספות, ולכן הם מטופלים לא רק בשירות לעיוור. בלוח 3 מוצג מידע על אנשים **בעלי תעודת עיוור** הנמצאים במסגרות של השירות לעיוור ושל שירותים או אגפים נוספים במשרד הרווחה והשירותים החברתיים.

לוח 3 | בעלי תעודת עיוור המטופלים במסגרות רווחה, לפי שירות או אגף וסוג מסגרת, 2015 (במספרים מוחלטים)

סוג מסגרת	אגף מש"ה	השירות לזקן	השירות לעיוור	אגף השיקום	אחר	סה"כ 2015	סה"כ 2014
מרכז רב שירותים			986			986	796
הדרכה שיקומית			843			843	891
סביבה תומכת	3	658		84		745	807
תעסוקה מוגנת	41		441	119		601	482
מועדון מרכז קהילתי	26	152	311	67	1	557	437
פנימייה	185	120	54	37	10	406	429
מעון יום	289		35	17	2	343	270
מועדונית שיקומית			113	15		128	184
טיפול יום		98				98	118
סמך מקצועי	5	47		10	36	98	
הוסטל	35		58	1	1	95	120
תעסוקה נתמכת				82		82	88
מרכז שיקום			63	4		67	225
נופשון	26	8	6	17		57	118
דירת לווין	23			32		55	
אחר	14	32		29	87	162	253
סה"כ	647	1,115	2,910	514	137	5,323	5,218

בלוח 4 מרכז פירוט השירותים והפעילויות שנותן השירות לעיוורים של משרד הרווחה והשירותים החברתיים לאוכלוסייה עם עיוורון או עם לקות ראייה.

לוח 4 | שירותים ופעילויות לאוכלוסייה עם עיוורון או עם לקות ראייה, 2015

משתתפים	מספר מסגרות ופירוט	סוג שירות, פעילות או מסגרת
1. איתור, רישום ופרסום מידע		
22,638	רישום ממוחשב ועדכון מקבלי תעודת עיוור	רישום מידע ממוחשב וניהולו
3,500 פונים	26 תחנות ו-2 קווי מידע טלפוניים (גם באמהרית, ברוסית ובערבית)	תחנות מידע
פתוח לכלל האוכלוסייה	באתר משרד הרווחה והשירותים החברתיים	אתר אינטרנט וקהילת ידע
הופץ לציבור הרחב	הפקת חוברות הסברה : חוברת מקבלי תעודות עיוור בשנת 2015 וחוברת "צידה לדרך" – מידע לבוגרי תיכון עם עיוורון	פרסום
2. שירותים לילדים		
50 פונים		הדרכה שיקומית לילד ולמשפחתו
כ-150 תינוקות וילדים בני 0-6	3 מעונות	מעונות יום שיקומיים
75 ילדים ומתבגרים	מסגרת אחת : "קרן אור"	תכנית הארכת יום לימודים לילדים עם עיוורון ועם מוגבלות שכלית התפתחותית ונכויות נוספות
400 תלמידים	22 בתי תלמיד	בתי תלמיד לילדים עם עיוורון

משתתפים	מספר מסגרות ופירוט	סוג שירות, פעילות או מסגרת
כ-300 ילדים ובני נוער	3 תכניות	פעילות פנאי לילדים עם עיוורון
3. שיקום רגשי ושירותים כלליים		
986	11 מרש"לים ברחבי הארץ	מרכז רב-שירותים לאנשים עם עיוורון
200	בלשכות הרווחה המקומיות או במרש"לים ובמכון בית דוד	טיפול באנשים עם עיוורון וחירשות
4. שיקום תפקודי		
1,661 פונים	36 מורות ניידות	הדרכה שיקומית לפרט ולאדם הקשיש
כ-3,500 פונים	3 מכונים מיוחדים בארבעת המחוזות	שיקום ראייה ירודה
כ-240 איש	2 בתי ספר לכלבי נחייה לאנשים עם עיוורון	ניידות באמצעות כלבי נחייה
3,500	סבסוד ציוד עזר ברמות שונות	ציוד עזר שיקומי
5. שיקום חברתי		
1,200	31 מועדונים כלליים	מועדונים חברתיים
130 נהנו מסבסוד נופש		נופש
1,200 מנויים	2,500 ספרים מוקלטים	שירותי ספרייה לסטודנטים
400 מנויים	ספרים בברייל	ספרייה בנושא יהדות
10,000 מנויים	מפוקחת על-ידי משרד התרבות	ספרייה בנתניה

סקירת השירותים החברתיים 2015

משתתפים	מספר מסגרות ופירוט	סוג שירות, פעילות או מסגרת
6. שיקום תעסוקתי		
50 מתנדבים	את השירות מפעילה עמותת שלומית באמצעות עמותת עלי"ה	שירות לאומי של אנשים עם עיוורון או עם לקות ראייה
350	אבחון מקצועי, מימון הכשרות ייחודיות, מכינה קדם-אקדמית, הכנה לפסיכומטרי, תמיכה בסטודנטים ומלגות (עמותת עלי"ה)	הכשרה מקצועית
165	כולל התאמות במקום העבודה	השמה בשוק העבודה החופשי
682	16 מפעלי תעסוקה מוגנת המופעלים בידי המגזר השלישי (עמותות למען העיוור, הקרן למפעלי שיקום, חברת המשקס ומגדל אור) ושתי רשויות מקומיות	השמה בתעסוקה מוגנת
200	המכון לטכנולוגיה שיקומית (המט"ש)	התאמות במקום העבודה
40 35 30	עמותת "נא לגעת" - תאטרון ומסעדה "דיאלוג בחשכה" "Call יכול"	ערוצי תעסוקה ייחודיים
7. שיקום חוץ-ביתי		
10	לאנשים עם מוגבלות כפולה של עיוורון וחירשות	מסגרות מוגנות

משתתפים	מספר מסגרות ופירוט	סוג שירות, פעילות או מסגרת
40	לאנשים עם שילוב של עיוורון, מוגבלות שכלית התפתחותית ומוגבלויות מורכבות נוספות	
8. סיוע חומרי		
22,638	דמי ליווי, הנחות ופטורים ממסים, הנחות בתחבורה ציבורית ובארנונה, הטבה בקו בזק	